

ZATRZYMANIA ZASOBÓW RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ CHRONIONYCH KONWENCJĄ WASZYNGTOŃSKĄ (CITES) DOKONYWANE PRZEZ POLSKĄ SŁUŻBĘ CELNĄ

Małgorzata Chackiewicz¹, Joanna Kostecka²

¹ Urząd Celny w Rzeszowie, e-mail: malgorzatachackiewicz@op.pl

² Katedra Biologicznych Podstaw Rolnictwa i Edukacji Środowiskowej, Wydział Biologiczno-Rolniczy, Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: jkosteck@ur.edu.pl

STRESZCZENIE

Konwencja o Międzynarodowym Handlu Dzikimi Zwierzętami i Roślinami Gatunków Zagrożonych Wyginięciem – CITES (*Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora*) jest międzynarodowym układem ograniczającym transgraniczny handel różnymi gatunkami roślin i zwierząt oraz wytworzonymi z nich produktami. Konwencja została podpisana w 1973 roku w Waszyngtonie. Głównym jej zadaniem jest redukcja lub całkowita eliminacja handlu okazami gatunków, których liczba lub stan sugerują, że niekontrolowane ich pozyskiwanie z naturalnego środowiska jest szkodliwe dla ich przetrwania. Choć postanowienia Konwencji CITES weszły w życie w Polsce w marcu 1990 r., nadal problem stanowi brak jej znajomości u obywateli a także dostosowywanie polskiego prawodawstwa i jego egzekwowania do wymogów Konwencji. Celem pracy było zaprezentowanie Konwencji CITES w kontekście spowalniania przekształcania zasobów przyrody. Analizowano także dane z urzędu celnego i postrzeżenie wybranych elementów konwencji waszyngtońskiej przez przedstawicieli polskich turystów.

Słowa kluczowe: różnorodność biologiczna, konwencja CITES, retardacja, ankieta, turyści

SEIZURE OF BIODIVERSITY RESOURCES UNDER WASHINGTON CONVENTION (CITES) BY THE POLISH CUSTOMS SERVICE

ABSTRACT

The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora – CITES is an international system limiting cross-border trade in various species of plants and animals and products made from them. The Convention was signed in 1973 in Washington, DC. Its main task is to reduce or completely eliminate the trade of species, the number of which state or imply that their uncontrolled extraction of the natural environment is detrimental to their survival. Although the provisions of CITES came into force in Poland in March 1990, still the problem is the lack of knowledge of its citizens as well as the adaptation of Polish legislation and its enforcement to the requirements of the Convention. The aim of the study was to present the CITES in the context of slowing the conversion of natural resources. Authors also analyzed data from the customs office and the perception of selected elements of the Washington Convention by representatives of Polish tourists.

Keywords: biodiversity, CITES, retardation, survey, tourists

WSTĘP

Zachowanie bioróżnorodności w przyrodzie jest istotne nie tylko z naukowego czy gospodarczego punktu widzenia – kontakt z prawidłowo funkcjonującymi ekosystemami jest także niezbędny dla człowieka jako istoty duchowej. Wymieranie gatunków flory i fauny w otoczeniu czło-

wieka jest tymczasem związane z zanikaniem ich naturalnych siedlisk, wprowadzaniem do środowiska gatunków pochodzących z innych rejonów geograficznych, czy bezpośrednim niszczeniem osobników (zabijanie przez kłusowników, nadmierna eksploatacja, tępienie gatunków postrzeganych jako niepożądane). Zanikanie siedlisk jest m.in. wynikiem rozwoju sieci dróg, urbanizacji,

eutrofizacji wód, osuszania terenów podmokłych, skażenia gleb, tworzenia upraw monokulturowych i wielu innych, w tym presji turystycznej. Obecność i skala wspomnianych problemów związana jest m.in. ze wzrastającą konsumpcją, zmianami w gospodarce, opóźnieniami we wdrażaniu technologii przyjaznych dla środowiska, ale także wynika z niskiej świadomości ekologicznej społeczeństw. Turystyka z udziałem nieświadomych zwiedzających może także stanowić duże zagrożenie dla różnorodności biologicznej.

Na straży różnorodności biologicznej na Ziemi postawiono szereg aktów prawnych. Jest wśród nich także Konwencja o Międzynarodowym Handlu Dzikimi Zwierzętami i Roślinami Gatunków Zagrożonych Wyginięciem – CITES (*Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora*) [Wajda, Żurek 2001a, Konwencja Waszyngtońska...], znana także jako konwencja waszyngtońska. Jest ona międzynarodowym porozumieniem ograniczającym transgraniczny handel różnymi gatunkami roślin i zwierząt oraz wytworzonymi z nich produktami. Konwencja została podpisana w 1973 roku w Waszyngtonie. Głównym jej zadaniem jest redukcja lub całkowita eliminacja handlu okazami gatunków, których liczba lub stan sugerują, że niekontrolowane ich pozyskiwanie z naturalnego środowiska jest szkodliwe dla ich przetrwania.

Postanowienia Konwencji Waszyngtońskiej weszły w życie w Polsce w marcu 1990 r., ale nadal ważnym zadaniem jest dostosowywanie polskiego prawodawstwa i jego egzekwowanie do wymogów Konwencji. W wielu państwach tymczasem ustawodawstwo nakłada i egzekwuje wysokie kary pieniężne (a nawet karę więzienia lub jak w Chinach karę śmierci za udział w nielegalnym handlu gatunkami chronionymi przez przepisy CITES).

Wstępując do Unii Europejskiej, Polska znajdowała się na trzecim miejscu pod względem liczby zatrzymań na granicy gatunków objętych ochroną CITES. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o Służbie Celnej [Ustawa ...], zawiera przepisy które nakładają na celników obowiązek zatrzymania i skonfiskowania każdego zwierzęcia i rośliny, które są przewożone bez wymaganych dokumentów CITES. Polska Służba Celna sporządza statystyki zatrzymanych okazów CITES od 1998 r.

Celem pracy było zaprezentowanie Konwencji CITES w kontekście spowalniania przekształcania zasobów przyrody. Analizowano także dane z urzędu celnego na temat zatrzymywania oka-

zów CITES i postrzeganie wybranych elementów konwencji waszyngtońskiej przez przedstawicieli polskich turystów.

MATERIAŁ I METODA PRACY

Poniższe opracowanie oparto na studium problemów i wybranego piśmiennictwa. Zamieszczono także analizę zatrzymywania okazów CITES przez polskie urzędy celne. Na przełomie sierpnia i września 2016 roku, turystom powracającym z wakacji przez Port Lotniczy Rzeszów-Jasionka proponowano wypełnienie ankiety, na podstawie której oceniono sytuację w zakresie wymienionego zagadnienia.

POTRZEBA POWSTRZYMIWANIA UTRATY RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Umową obejmującą kompleksowo wszystkie aspekty naszych związków z zasobami przyrody ożywionej jest przyjęta podczas Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r. międzynarodowa *Konwencja o różnorodności biologicznej (CBD)* [Wajda, Żurek 2001b]. Konwencja przykłada wielką wagę do roli świadomości społecznej i poświęca edukacji i komunikacji społecznej osobny paragraf 13. Zaleca państwom-sygnatariuszom konwencji prowadzenie wielopłaszczyznowych działań edukacyjnych dla upowszechniania rozumienia znaczenia różnorodności biologicznej. Aby wzmocnić ten proces, w ramach Konwencji powołana została inicjatywa: Komunikacja, Edukacja i Świadomość Społeczna (CEPA/CBD) oraz międzynarodowa grupa ekspertów jako Komitet Doradczy (CEPA/IAC). Zachowanie bioróżnorodności jest istotne dla wszystkich aspektów życia człowieka, także z naukowego punktu widzenia, pozwala bowiem poznać prawidłowości funkcjonowania biosfery i zapobiec ewentualnym negatywnym skutkom działalności antropogenicznej.

Kalinowska [2016] reprezentując Polskę i Europę Środkową w pracach CBD/ IAC twierdzi, że pomimo znacznych wysiłków podjętych w wielu krajach by powstrzymać utratę gatunków, wyniki oceny realizacji Strategii dla Różnorodności Biologicznej w latach 2011–2020, są niepomyślne. Według wielu wskaźników, co najmniej do 2020 r. będzie się utrzymywać, a nawet rosnąć, presja na różnorodność biologiczną a jej zas-

by będą się zmniejszać. Jako, że życie na Ziemi w całym jego bogactwie i zróżnicowaniu jest dla ludzkości podstawą egzystencji we wszystkich jej wymiarach, absolutnie kluczowa jest odpowiedź na pytanie jak spowolnić dewastację żywych zasobów [Kostecka 2010, 2013].

W kontekście odpowiedzi na powyższe pytanie, kluczowe jest nie tylko dążenie do zrównoważonej gospodarki odpadami, zrównoważonego transportu, zrównoważonego rolnictwa, zrównoważonej produkcji i konsumpcji ale też kształtowanie nowych trendów w stylu życia. Musi to zacząć szybko dotyczyć powszechnej świadomości u wszystkich grup społecznych mających wpływ na stan ekosystemów i korzystających z ich usług a więc decydentów, producentów i konsumentów na całym świecie. Musi to także dotyczyć budowania zrównoważonej turystyki [Kostecka, Kostecki 2016].

Na posiedzeniu w lipcu 2016 r. Komitet CEPA/ IAC pracował nad sposobami intensyfikacji działań wspierających proces komunikacji i edukacji, w tym szczególnie działań inspirujących przebieg Światowej Dekady Różnorodności Biologicznej (DBD) 2011–2020 [Kostecka 2009, Kalinowska 2010, 2016]. Ważnym celem tych działań jest powstanie *Globalnej Strategii Komunikacji dla Bioróżnorodności*, która powinna być wdrożona w ciągu drugiej połowy Dekady RB. Strategia taka powinna oferować stosowne ramy działania dla instytucji państwowych i organizacji społecznych oraz placówek edukacyjnych i naukowych.

Różnorodność gatunkową należy chronić na wszystkich poziomach organizacji przyrody w sposób systemowy, zarówno na terenach naturalnego ich występowania, czy obszarach już objętych ochroną, jak i poza nimi. Jest to zatem spojrzenie szersze, wskazujące na potrzebę globalnej ochrony bogactwa przyrodniczego Ziemi, a nie tylko pojedynczych gatunków czy wybranych obszarów. Warunkiem zatrzymania tempa wymierania gatunków i zanikania różnorodności siedliskowej jest tworzenie skutecznych rozwiązań prawnych, ekonomicznych i społecznych oraz edukowanie ludzi. Uważa się, że należy zachować w jak najlepszym stanie siedliska słabo przekształcone przez człowieka. Ważnym elementem ochrony różnorodności gatunkowej jest utrzymywanie krajobrazów rolniczych [Zasada Wzajemnej Zgodności...] z zadrzewieniami śródpolnymi, miedzami i oczkami wodnymi. Ogromnie ważną przyrodniczo funkcję spełniają także

podmokłe łąki i torfowiska czy w ekosystemach leśnych martwe drzewa i starodrzew. Ochrona bogactwa gatunkowego dotyczy nie tylko dzikiej przyrody, ale także ras i odmian wyhodowanych przez człowieka. Rozumiejąc tak szeroko ideę ochrony różnorodności biologicznej możemy podejmować odpowiednie decyzje, które pomogą zmniejszyć tempo wymierania gatunków organizmów w otaczającym nas środowisku. W tym kontekście – chcemy także zmieniać swoją kulturę wypoczywania i podróżowania.

Jest to bardzo ważne bo w latach 2001–2005, ponad 1360 ekspertów z całego świata pracowało badając stan ekosystemów na naszym globie. Ich odkrycia dostarczają najnowszej i wielopłaszczyznowej oceny naukowej stanu i trendów zmian w światowych ekosystemach. Upowszechniają także pojęcie świadczenia ekosystemowe i naukową podstawę dla działań mających na celu ich zachowanie i wykorzystanie w sposób zrównoważony. Milenijna ocena ekosystemów ocenia negatywne skutki zmian ekosystemu dla ludzkiego dobrobytu. Raport ten wielokrotnie pokazuje, że nie jesteśmy w stanie przetrwać w oderwaniu od przyrody, choć nie zawsze zdajemy sobie z tego sprawę [Milenijna ocena ... 2005, Skubała 2014].

JAK DZIAŁA CITES W POLSCE?

Postanowienia Konwencji Waszyngtońskiej weszły w życie w Polsce w marcu 1990 r. Wszystkie rzadkie rodzime gatunki są chronione na podstawie przepisów ustawy o ochronie przyrody, np. krajowe storczyki, znajdujące się na liście CITES są dobrze chronione, pod warunkiem, że przy próbie nielegalnego wywozu celnicy potrafią je zidentyfikować. Ustawa o Służbie Celnej, zawiera przepisy, które nakładają na celników obowiązek zatrzymania i skonfiskowania każdego zwierzęcia i rośliny, które są przewożone bez wymaganych zezwoleń CITES. W latach 2013–2015 polskie służby celne udaremniły wwóz do naszego kraju 24612 okazów roślin i zwierząt oraz produktów pochodnych chronionych na podstawie Konwencji Waszyngtońskiej. Dla przykładu – w roku 2000 zatrzymano rekordową ilość kawioru (606,6 kg), w 2002 cebulek śnieżyczki przebiśnieg *Galanthus nivalis* (10005 roślin), w 2008 medykamentów medycyny azjatyckiej (200409), w 2011 – 750 kg żywej skały koralowej, w 2013r. – 8070 żywych pijawek lekarskich. W roku 2014 r. stwierdzono natomiast spadek licz-

by zatrzymanych okazów CITES (zarekwirowano „tylko” 1043 żywych zwierząt, 153 żywych roślin, 2040 okazów medycyny azjatyckiej, 1 kość słońcą, 44 kg koralowców rafotwórczych i 5,9 kg kawioru) [Statystyki SC ...].

Realizacja postanowień Konwencji będzie możliwa jedynie przy współpracy wszystkich organizacji i instytucji, których celem działania jest m. in. dbałość o stan przyrody oraz o zachowanie różnorodności biologicznej. Bezwzględnie istotna jest tu także współpraca wszystkich świadomych obywateli, np. w roli turystów czy przy dokonywaniu wyboru na półkach sklepowych.

ZATRZYMANIA CHRONIONYCH OKAZÓW DOKONYWANE PRZEZ POLSKĄ SŁUŻBĘ CELNĄ

Zjawisko przemytu roślin i zwierząt ma skutki dla całego ekosystemu, niemniej jednak największe zagrożenie stwarza bezpośrednio dla ginących gatunków. Działania ludzi oraz skutki przemian cywilizacyjnych powodują wymuszone przez popyt zapotrzebowanie rynku na produkty i towary, do wyrobu których używa się części zwierząt i roślin, a także substancji z nich pochodzących i wytworzonych. Towarem są zarówno żywe jak i martwe osobniki. Dotyczy to gatunków dzikich i wolno żyjących, których populacji nie da się szybko i łatwo odtworzyć lub straty w nich są tak daleko posunięte, że już nieodwracalne.

Trzeba podkreślić, że zagrożenia ochrony różnorodności biologicznej nie są obecnie postrzegane jako ważny problem cywilizacyjny, jednakże analizując zmiany w tym zakresie oraz ich tempo, należy stwierdzić, że jest to kwestia coraz bardziej niepokojąca. Sprawa dotyczy nie tylko rzadkich gatunków, ale również tych, które obecnie nie są zagrożone wyginięciem i powszechnie występują w środowisku. Często ludzie, dzieląc organizmy na przydatne i zbędne, odrzucają te drugie, naruszając w ten sposób równowagę przyrodniczą.

Podpisanie Konwencji o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem stało się przełomowym momentem w zakresie ochrony dziko występujących populacji roślin i zwierząt. Ustalenia te realizowane są m.in. poprzez kontrolę i ograniczanie ich międzynarodowego handlu. Kontrole międzynarodowego handlu niejednokrotnie są bardziej skuteczne niż ochrona gatunków w kra-

ju występowania. Wiele krajów o największej różnorodności biologicznej to słabo rozwinięte kraje afrykańskie, azjatyckie lub południowo-amerykańskie, gdzie powstrzymanie kłusownictwa i nielegalnego pozyskania jest bardzo trudne ze względu na ograniczone środki. Dlatego też kontrola na granicach i rynkach wewnętrznych, w szczególności w krajach rozwiniętych gdzie obserwujemy największy popyt na okazy dzikiej fauny i flory, jest istotnym elementem powstrzymania nierównoważonego pozyskiwania okazów roślin i zwierząt.

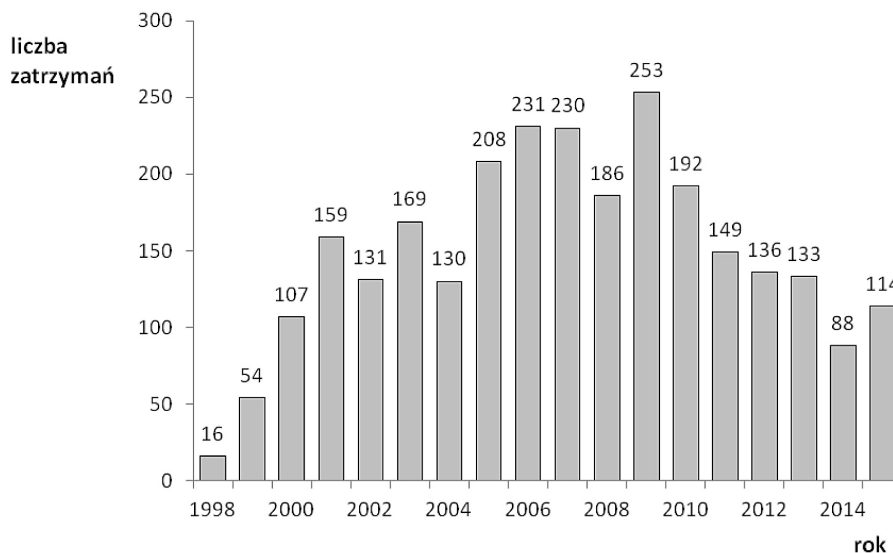
Przedstawiając skalę zjawiska należy przytoczyć dane Interpolu – Międzynarodowej Komisji Policji Kryminalnych, organizacji pomagającej organom ścigania w walce z różnymi formami przestępczości, że korzyści płynące z nielegalnego handlu zwierzętami i roślinami szacuje się na 13 miliardów dolarów rocznie. Corocznie na terenie np. Europy ujawnianych jest 3,5 miliona przypadków przemytu lub sprzedaży okazów CITES. W większości przypadków zajmują się tym zorganizowane grupy przestępcze [The Daily Telegraph...].

W tym miejscu należy zaznaczyć, iż wzrasta rola Polski jako kraju ostatecznego przeznaczenia dla przemyconych okazów pochodzących z Azji, Afryki i Ameryki Południowej. Polska staje się także w coraz większej mierze krajem tranzytowym przez który są nielegalnie przewożone zagrożone gatunki do Europy Zachodniej (Niemiec, Francji, Holandii) – z Afryki, Ukrainy i Rosji [Chackiewicz 2013]. O wielkości i kierunku przemytu świadczą ilości wykrytych przypadków w poszczególnych Izbach Celnym (rys. 1 i rys. 2). Wśród 16 istniejących w Polsce Izb Celnym, na rysunku znalazły się te w których przechwylenia są najliczniejsze.

Przedmiotem przemytu są często egzotyczne rośliny, bezkręgowce, ryby, płazy, gady, ptaki, ssaki a także wyroby z nich wykonane, np.: skóry, kości, kawior, wełna antylop tybetańskich [Chackiewicz 2013].

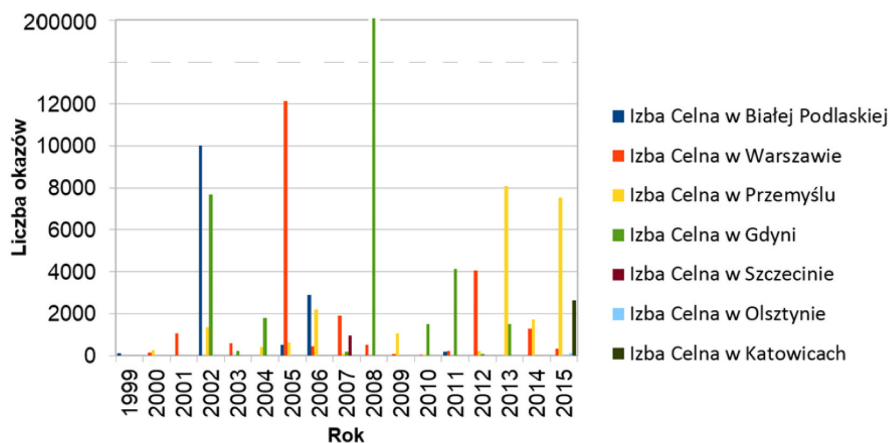
Analiza statystyk Służby Celnej [Statystyki S.C...] pozwala jako najczęściej przemycone, pokazać kawior oraz koralowce (rys. 3 i 4; tab. 1). Z zestawienia widać, że ich przechwylenia są nieregularne i o ile zmniejszyło się wyraźnie wykrywanie kawioru, to koralowce nadal licznie choć nieregularnie i skokowo pojawiają się wśród przechwytywanych przez Izby Celne okazów.

Zwierzęta często przemyca się w nielegalnych warunkach (fot. 1 i 2) by potem niefrasobliwi i nie empatyczni kupcy na krótko cieszyli się ich posiadaniem.

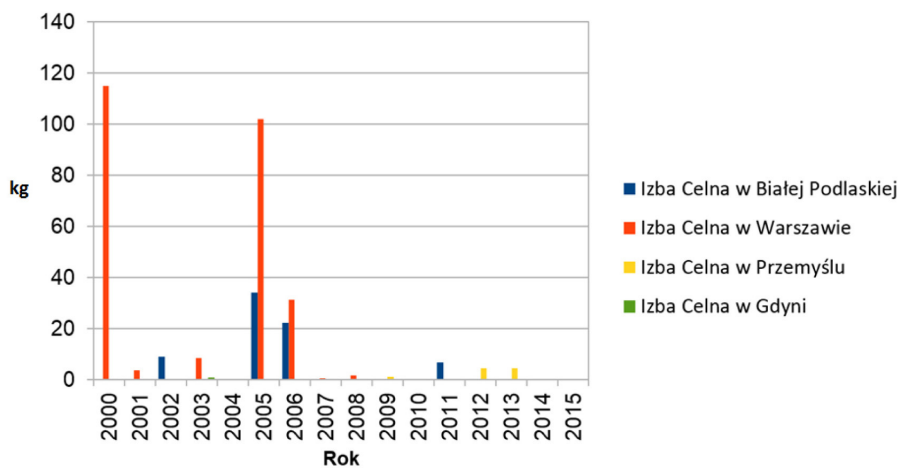
Rys. 1. Liczba zatrzymań z okazami CITES przez polską Służbę Celną w latach 1998–2015 (Źródło: Tusiński 2016)

Fig. 1. Number of seizures with specimens of CITES by the Polish Customs Service within 1998–2015

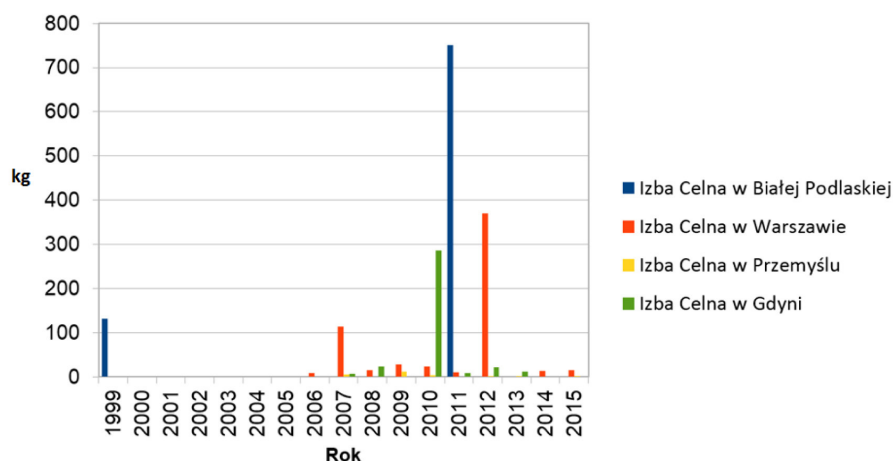
Rys. 2. Liczba okazów CITES zatrzymanych przez polskie Izby Celne w latach 1998–2015

Fig. 2. Number of specimens of CITES detained by the Polish Customs Chambers within 1998–2015

Rys. 3. Ilość kawiuru zatrzymanego przez polskie Izby Celne w latach 1998–2015

Fig. 3. Number of caviar detained by the Polish Customs Chambers within 1998–2015

Rys. 4. Ilość koralowców zatrzymanych przez polskie Izby Celne w latach 1998–2015
Fig. 4. The number of coral detained by the Polish Customs Chambers within 1998–2015

Fot. 1. Żywe papugi w butelkach PET
 (Źródło: Tusiński 2009)

Phot. 1. Live parrots in PET bottles

Fot. 2. Bestialski przemyt żółwi
 (Źródło: Tusiński 2009)

Phot. 2. Bestial smuggling of turtles

Przemycane okazy dostępne są na targowiskach, giełdach, w sklepach i w Internecie. Komercyjnym handlem gatunkami zagrożonymi wyginięciem i produktami z nich pochodzącymi zajmują się kłusownicy, zbieracze, hurtownicy, krajowi dystrybutorzy, którzy są powiązani z odbiorcami w państwach przeznaczenia. Czy można się temu przeciwstawić? Oczywiście, że można – nie kupując i ograniczając popyt.

Wydaje się, że w Polsce zjawisko przemytu ginących gatunków roślin i zwierząt jest kontrolowane przez odpowiednie służby i organy. Organami CITES są tutaj: Ministerstwo Środowiska i Państwowa Rada Ochrony Przyrody, natomiast Służba Celna, Policja oraz graniczni lekarze weterynarii działają w zakresie kontroli prawidłowości związanych z przewozem okazów. Sprawdzają autentyczność dokumentów, na podstawie których dokonywany jest przewóz

zwierząt i warunki w jakich są transportowane [Chackiewicz 2015].

Funkcjonariusze Służby Celnej udaremniają liczne próby przemytu i nielegalnego obrotu gatunkami zwierząt i roślin zagrożonych wyginięciem jak również dokonują identyfikacji okazów. W wątpliwych przypadkach korzystają z pomocy specjalistów z ogrodów zoologicznych lub botanicznych lub innych ośrodków naukowo-badawczych.

W tym miejscu zasadnym jest zdefiniowanie pojęcia przemytu okazów CITES. Jak określa Chackiewicz [2008], przemytem roślin i zwierząt oraz ich części, zwanych dalej okazami, jest:

- przewóz okazów przez nie wyznaczone do tego celu przejścia graniczne;
- przewóz okazów przez wyznaczone przejścia graniczne, ale niezgłoszenie ich do kontroli celnej oraz brak wymaganych w takich wypadkach dokumentów;

- przedstawienie do kontroli celnej fałszywych lub sfałszowanych dokumentów;
- przedstawienie do kontroli celnej dokumentów zgodnych z obowiązującymi przepisami, ale wydanych dla innego okazu;
- przewóz większej ilości okazów, niż wskazano w dokumentach;
- przewóz innych okazów niż zgłoszone do odprawy celnej, na które zostały wydane wymagane dokumenty;
- przewóz okazów w ilości przekraczającej prawnie określone normy.

Zgodnie z art. 128 Ustawy o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r. [Ustawa o ochronie przyrody], kto m.in. przemycza okazy lub nielegalnie nimi handluje, popełnia przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Od roku 1998 w Departamencie Służby Celnej Ministerstwa Finansów opracowywane są statystyki dotyczące ilości zatrzymanych okazów CITES w Polsce. Statystyki zawierają następujące dane: datę zatrzymania okazu, właściwą izbę celną w której dokonano zatrzymania, opis okazu, ilość, kierunek przewozu i aneks CITES. Na podstawie tych danych opracowywana jest analiza ryzyka najczęściej przewożonych okazów z danego kontynentu. Analiza ryzyka jest głównym narzędziem wykorzystywanym przez Służbę

Celną podczas wykonywania działań kontrolnych m.in. w przypadku okazów CITES.

Należy podkreślić, że działania kontrolne prowadzone są przez funkcjonariuszy Służby Celnej w zakresie przestrzegania konwencji waszyngtońskiej (CITES) zarówno na zewnętrznej granicy UE oraz wewnątrz kraju i są efektywne. Analizując rycinę 1 można zauważyć, że najczęściej udaremnionych przypadków przemytu okazów ginących gatunków roślin i zwierząt miała miejsce w latach 2005–2010. Nie oznacza to jednak, że w tych latach zatrzymano najwięcej okazów – tylko, że prowadzono najwięcej postępowań. Liczba zatrzymanych okazów prezentowana jest po szczegółowej analizie na rys. 2 i w tabeli 1, skąd widać liczby przemycanych osobników, które nie rzadko sięgają 14 000 okazów. Z analizy przypadków wynika, że w poszczególnych latach dokonywano zatrzymań nie tylko martwych okazów lub ich części, ale także cierpiących żywych zwierząt (tab. 1).

Analizując dane pod względem różnorodności przechwyconych okazów [Tusiński 2016] należy stwierdzić, że m.in. w roku 2000 zatrzymano rekordową ilość kawioru (606,6 kg), w 2001 – 7,1 kg kolców jeżozwierza, w 2002 – 10005 cebulek śnieżyczki przebiśnieg *Galanthus nivalis*, w 2004 – 17,67 m³ drewna tropikalnego, w 2005 – 30 litrów wyciągu z kory śliwy afrykańskiej *Prunus africana* i 6900 kolców jeżozwierza, w 2006 – 557 żywych kaktusów (Cactaceae spp.),

Tabela 1. Zatrzymania przez polskie Izby Celne ogółem i wg wybranych kategorii, w latach 1998–2015

Table 1. Seizures of Polish Customs Chambers in general acc. to the categories within 1998–2015

Lata	1998 1999	2000 2001	2002 2003	2004 2005	2006 2007	2008 2009	2010 2011	2012 2013	2014 2015
Ogólna liczba zatrzymań	783	3142	20273	16494	9704	227269	21328	19282	13980
w tym:									
Żywe zwierzęta	369		1516	1542	2263	1124	56	8284	1640
Rośliny [szt./kg]			10010	1121	582	3	3000/ 9		215
Kawior [kg]		670	331	213	211	37	8	8	7
Medykamenty medycyny azjatyckiej [szt.]	81,5			4230	4247	200636	17880	10354	12026
Rogi nosorożca [szt]					5				
Okazy kości słoniowej [szt]								9	8
Puch z marabuta afrykańskiego <i>Leptoptilos crumeniferus</i> [kg]					20				
Koralowce rafotwórcze <i>Scleractinia</i> spp. [kg]					105	239	1164	1031	76
Drewno tropikalne [szt]				18			2		
Kolce jeżozwierza <i>Hystrix cristata</i> [kg/szt]		7		19/6900					
Wyciąg z kory śliwy afrykańskiej [litry]				30					
Węgorz europejski – mrożony [szt /kg]						25000	70		555

w 2007 – 20 kg puchu z marabuta afrykańskiego *Leptoptilos crumeniferus* i 4,75 kg rogów nosorożca (*Rhinocerotidae* spp), w 2008 – 200409 medykamentów medycyny azjatyckiej (tj. 200 000 butelek zawierających pochodne z pławikoników i 409 plastrów zawierające pochodne z piżmowców), w 2009 – 25000 szt. mrożonego węgorza europejskiego *Anguilla anguilla*, w 2010 – 5 kg sproszkowanej *Hoodii gordonii* oraz olejki i syropy 70 szt., w 2011 – 750 kg żywej skały koralowej i 3000 nasion kaktusa *Astrophytum asturias*, w 2013r. – 8070 żywych pijawek lekarskich, w 2015 – 555,4 kg mrożonego węgorza europejskiego *Anguilla anguilla*.

Z analizy w/w przypadków wynika, że w roku 2008 zatrzymano rekordową ilość okazów CITES w Polsce. Należy zaznaczyć, że w większości przypadków były to medykamenty medycyny azjatyckiej (TAM). Kolejnym rekordowym rokiem był 2009 w którym to zatrzymano 25 000 szt. mrożonego węgorza europejskiego.

POSTRZEGANIE KONWENCJI WASZYNGTOŃSKIEJ (CITES) PRZEZ WYBRANYCH POLSKICH TURYSTÓW

Lotnisko Rzeszów-Jasionka to międzynarodowy port lotniczy położony w województwie podkarpackim, 14 km od centrum Rzeszowa. W 2015 roku z lotniska skorzystało 645 214 pasażerów, co dało mu 8 miejsce w Polsce pod względem liczby obsłużonych pasażerów [Rzeszów-Jasionka 2016].

Ankiętę pod kątem analizy znajomości konwencji CITES wypełniło 50 osób (w tym 52% kobiet), twierdząc że powracają z wakacji (ankietę

przeprowadzono na przełomie sierpnia i września 2016 roku). Jej wypełnienie proponowano pasażerom dorosłym – osobom młodym i w średnim wieku podróżującym w celach turystycznych.

Zaledwie 24% badanych deklaruje znajomość konwencji CITES i wiedzę o związanych z nią dokumentach (tab. 2).

Podróżni byli przewrotnie pytani o gatunki CITES pod pretekstem badania czy chcieliby je przywieźć ze swojej kolejnej podróży (tab. 3). Zasadnicza większość badanych zapewniała, że nie. Wśród chętnych, największe zainteresowanie wzbudzały: kawior ryb jesiotrowatych (24%), leki zawierające wyciągi z żeńszenia, śliwy afrykańskiej, miłka wiosennego (22%), pamiątki wykonane ze skór krokodyli, węży, jaszczurek, niedźwiedzi, wilków, małp i zebr (20%), korale i muszle rzadkich ślimaków morskich (20%), storczyki, rośliny owadożerne, kaktusy, wilczomlecze, aloesy, sagowce, cebule cyklamenów i przebiśniegów, araukarii chilijskiej, przedmioty wykonane z drewna mahoniowego oraz z dalbergii (20%). Najmniej respondentów było zainteresowanych wyprzeżowanymi motylami (6%) (tab. 3).

Stosunek do gatunków zagrożonych także przez udział w popycie na nie pokazały odpowiedzi na pytania wyeksponowane w tabeli 4. Badani zasadniczo deklarowali unikanie zakupów

Tabela 2. Znajomość konwencji CITES wśród respondentów ankiety

Table 2. Knowledge of CITES among respondents

Pytanie / odpowiedzi ankietowanych	Tak	Nie
Czy wiesz co to jest konwencja CITES	24%	76%
Czy wiesz jakie są wymagane dokumenty CITES	6%	94%

Tabela 3. Deklaracja zainteresowania badanych turystów pamiątkami z podróży

Table 3. Tourists' declaration of interest in travel souvenirs

Wybierz co chciałbyś przywieźć ze swojej następnej podróży			
Zaznacz odpowiedź przez zakreślenie w odpowiednim miejscu	tak	nie	nie wiem
Pamiątki wykonane ze skór krokodyli, węży, jaszczurek, niedźwiedzi, wilków, małp i zebr	20%	70%	10%
Korale i muszle rzadkich ślimaków morskich	20%	74%	6%
Storczyki, rośliny owadożerne, kaktusy, wilczomlecze, aloesy, sagowce, cebule cyklamenów i przebiśniegów, araukarii chilijskiej, przedmioty wykonane z drewna mahoniowego oraz z dalbergii	20%	60%	20%
Kawior ryb jesiotrowatych	24%	72%	4%
Małp, papug, ptaków, drapieżnych, żółwi lądowych i morskich, węży i jaszczurek	8%	86%	6%
Wyprzeżowane motyle	6%	84%	10%
Produkty medycyny chińskiej zawierających piżmo, rogi nosorożców, kości tygrysów, lub wyciągi z woreczków żółciowych niedźwiedzi	18%	68%	14%
Leki zawierające wyciągi z żeńszenia, śliwy afrykańskiej, miłka wiosennego	22%	70%	8%

Tabela 4. Wskazania respondentów ankiety w zakresie wcześniejszych zakupów
Table 4. Respondents' Indications in terms of previous purchases

Czy kupowałeś w Polsce coś z poniższej listy			
Zaznacz odpowiedź przez zakreślenie w odpowiednim miejscu	tak	nie	nie wiem
Pamiątki wykonane ze skór krokodyli, węży, jaszczurek, niedźwiedzi, wilków, małp i zebr	2%	98%	0%
Korale i muszle rzadkich ślimaków morskich	12%	82%	6%
Storczyki, rośliny owadożerne, kaktusy, wilczomlecze, aloesy, sagowce, cebule cyklamenów i przebiśniegów, araukarii chilijskiej, przedmioty wykonanych z drewna mahoniowego oraz z dalbergii	34%	64%	2%
Kawior ryb jesiutowatych	14%	84%	2%
Małp, papug, ptaków, drapieżnych, żółwi lądowych i morskich, węży i jaszczurek	4%	94%	2%
Wypreparowane motyle	2%	98%	0%
Produkty medycyny chińskiej zawierających piżmo, rogi nosorożców, kości tygrysów, lub wyciągi z woreczków żółciowych niedźwiedzi	16%	84%	0%
Leki zawierające wyciągi z żeńszenia, śliwy afrykańskiej, miłka wiosennego	24%	76%	0%

z udziałem wymienianych w tabeli ankiety roślin, zwierząt lub ich części (64–98%), ale byli jednak i tacy dla których (z niewiedzy lub z braku przekonania do ograniczenia przekształcania zasobów ekosystemów) korzystanie z zasobów pod ochroną CITES nie miało znaczenia (2–34%). Najliczniejsi w tej grupie kupowali coś z grupy CITES obejmującej storczyki, rośliny owadożerne, kaktusy, wilczomlecze, aloesy, sagowce, cebule cyklamenów i przebiśniegów, araukarii chilijskiej, przedmioty wykonanych z drewna mahoniowego oraz z dalbergii (34% deklaracji). Czy sprawdzali wymagane dokumenty CITES? Na pewno warto o to zapytać przy kolejnym badaniu.

PODSUMOWANIE

Działania funkcjonariuszy Służby Celnej polegają głównie na zwalczaniu przemytu oraz przestępstw celnych w tym również dotyczących ochrony ginących gatunków roślin i zwierząt. Należy podkreślić, że funkcjonariusze SC uczestniczyli jako pierwsi w szkoleniach organizowanych od 1994 roku przez Akademię Rolniczą w Poznaniu z zakresu rozpoznawania okazów i są najlepiej wyszkoloną służbą. Funkcjonariusze bardzo często organizują spotkania w przedszkolach, szkołach i na uczelniach wyższych na których omawiają zagadnienia dotyczące ochrony ginących gatunków flory i fauny jak również form i metod ich przemytu. Uczestniczą również w warsztatach organizowanych wspólnie z Policją, lekarzami weterynarii, prokuratorami oraz pracownikami ogrodów zoologicznych. Przykładem jest zorganizowanie Pierwszych Międzynarodowych Warsztatów z zakresu egzekucji posta-

nowień CITES pt. „Wykrywanie przestępczości przeciwko gatunkom zagrożonym wyginięciem na wschodniej granicy Unii Europejskiej” w październiku 2016r. Udział w spotkaniu wzięli również przedstawiciele Służby Celnej z Litwy, Łotwy i Estonii.

Ponadto we wszystkich izbach celnych powołani są koordynatorzy ds. CITES, którzy nadzorują, kontrolują oraz współpracują z koordynatorami w urzędach i oddziałach celnych. Udzielają pomocy merytorycznej w identyfikacji zatrzymanych okazów oraz w przypadku ujawnienia przemytu żywych zwierząt, wspólnie z lekarzami weterynarii, opiekują się zatrzymanymi okazami. Kontaktują się również z ogrodami zoologicznymi w celu znalezienia dla zwierząt odpowiedniego miejsca kwarantanny i dalszego pobytu. Kontrole Służby Celnej prowadzone są głównie na granicy, giełdach zoologicznych, bazarach, sklepach zoologicznych, a także w różnych środkach transportu. W zakresie identyfikacji gatunków chronionych Konwencją Waszyngtońską i rozporządzeniami Unii Europejskiej, służą pomocą innym służbom oraz prowadzą postępowania karne przeciwko sprawcom przemytów.

Ogromną rolę dla powstania Konwencji i realizacji jej założeń spełniły i nadal mają różnorodne organizacje pozarządowe działające na rzecz ochrony przyrody, takie jak IUCN (Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody i jej Zasobów), WWF (Światowy Fundusz na Rzecz Przyrody), towarzystwa miłośników roślin i wiele innych. Ważną rolę we wprowadzaniu w życie zasad Konwencji odgrywają również ogrody botaniczne i zoologiczne, jako instytucje powołane przede wszystkim do działań na rzecz ochrony różnorod-

ności biologicznej a zwłaszcza gatunków ginących i zagrożonych. Jako uzupełnienie tych działań edukacyjnych na temat CITES można także wskazać gabloty z zarekwirowanymi okazami na lotniskach, ulotki informacyjne itp.

Kolejnym przykładem wspólnych działań w zakresie ochrony ginących gatunków flory i fauny było powołanie w Polsce (od stycznia 2006r.) Grupy Roboczej ds. CITES, która jest platformą wymiany informacji i współpracy wszystkich najważniejszych organów, instytucji i organizacji pozarządowych działających w opisywanej sprawie. Podczas spotkań rozwiązywane są bieżące problemy w zakresie egzekucji prawa jak również opracowywane są rozwiązania dotyczące udoskonalania obowiązujących przepisów.

Przedstawione powyżej zagadnienia dotyczące zahamowania stopnia zagrożenia wyginięciem gatunków roślin i zwierząt wskazują na konieczność ciągłej edukacji społeczeństwa m.in. przez odpowiedzialne organy, służby np. Służbę Celną i Policję oraz organizacje pozarządowe.

BIBLIOGRAFIA

- Chackiewicz M. 2008. Ekologiczne i społeczne aspekty przemytu ginących gatunków roślin i zwierząt. *Monitor Prawa Celnego i Podatkowego*. nr 12, 444.
- Chackiewicz M. 2013. CITES – a międzynarodowy obrót towarowy, WSCIL Warszawa, ss. 151.
- Chackiewicz M. 2015. Świat i jego problemy związane z przemysłem i nielegalnym handlem ginącymi gatunkami flory i fauny. Świat i jego problemy, red. H. Skorowski, Międzynarodowe Centrum Dialogu Międzykulturowego i Międzyreligijnego UKSW, Warszawa, 369–380.
- Kalinowska A. 2010. Zrównoważona Europa dla lepszego świata – Dekada ONZ edukacji dla zrównoważonego rozwoju (2005–2014) w krajach Unii Europejskiej. w: L. Tuszyńska (red.) Edukacja środowiskowa w społeczeństwie wiedzy. Wyd. Wydział Biologii Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa. 8–18.
- Kalinowska A. 2016. Jak przyspieszyć zmiany świadomości aby spowolnić tempo utraty różnorodności biologicznej. *Polish Journal for Sustainable Development*. 20 (w druku).
- Konwencja waszyngtońska (CITES) [dokument elektroniczny: <https://www.mos.gov.pl/srodowisko/przyroda/konwencje-miedzynarodowe/konwencja-waszyngtonska-cites/>]
- Kostecka J. 2009. Dekada edukacji dla zrównoważonego rozwoju – wizja, cel, strategia. *Problemy Ekorozwoju*. 2. 101–106.
- Kostecka J. 2010. Retardacja przekształcania zasobów przyrodniczych jako element zrównoważonego rozwoju. *Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, 242, 27–49.
- Kostecka J. 2013. Retardacja tempa życia i przekształcania zasobów przyrody – wybrane implikacje obywatelskie. *Inżynieria Ekologiczna*, 34, 38–52.
- Kostecka J., Kostecki A.W. 2016. Klastry turystyczne w woj. podkarpackim elementem zrównoważonego rozwoju. W. Kamińska (red.). *Studia KPZK PAN*, tom CLXXII, 149–173.
- Milenijna ocena ekosystemów, 2005, [dok. elektroniczny: http://ec.europa.eu/environment/basics/natural-capital/biodiversity/index_pl.htm, data wejścia 29.09. 2016].
- Rzeszów-Jasionka Airport. 2016. https://en.wikipedia.org/wiki/Rzesz%C3%B3w%E2%80%93Jasionka_Airport#Statistics
- Skubała P. 2014. Nowy environmentlizm – rewolucja w sposobie myślenia na temat ochrony przyrody. *Zesz. Nauk. Poł-Wsch. Oddziału PTIE i PTG w Rzeszowie*, 17, 91–99.
- Statystyki Służby Celnej za lata 1998–2015. Ministerstwo Finansów, Departament Służby Celnej. Warszawa.
- The Daily Telegraph. Ściganie przemytników ginących gatunków. <http://www.ekologia.pl/wiadomosci/srodowisko/sciganie-przemytnikow-ginacych-gatunkow,7435.html>
- Tusiński R. 2009. Konwencja Waszyngtońska czyli CITES. *Wiadomości celne*. Nr 10–11, 3–21.
- Tusiński R. 2016. Statystyki, statystyki, statystyki... i jeszcze trochę statystyk. *Wiadomości celne* 8/2016, Warszawa 2016, 5–8.
- Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r. (Dz. U. z 2004, nr 92, poz. 880).z późn. zm.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009r. o Służbie Celnej Dz. U. 2009 Nr 168 poz. 1323.
- Wajda S., Żurek J. 2001a. Konwencja o Międzynarodowym Handlu Dzikimi Zwierzętami i Roślinami gatunków Zagrożonych Wyginięciem. Instytut Ochrony Środowiska. Zeszyt 13, ss. 66.
- Wajda S., Żurek J. 2001b. Konwencja o różnorodności biologicznej. Instytut Ochrony Środowiska. Zeszyt 8, ss. 38.
- Zasada Wzajemnej Zgodności (cross-compliance). 2010. Informacje dotyczące wzajemnej zgodności dla rolników ubiegających się o płatności bezpośrednie i wsparcie w ramach niektórych działań nieinwestycyjnych PROW (2008–2013). ARiMR 2010.